

• ДЕТИЊСТВО •

Часопис о књижевности за децу
Година XXXVIII, број 3–4,
јесен–зима 2012.

Редакција:

Др Јован Љуштановић,
главни и одговорни уредник
Др Василије Радикић
Мр Бојана Вујин
Раша Попов

Секретар редакције:

Ивана Мијић

Лектор и коректор:

Мирјана Карановић

Издавач:

Међународни центар књижевности за децу
ЗМАЈЕВЕ ДЕЧЈЕ ИГРЕ
Нови Сад, Змај Јовина 26/II
Тел. (021) 66–11–266, 66–13–648
E-mail: zdigre@gmail.com
www.zmajevedecjeigre.org.rs

За издавача:

Душан Ђурђевић, директор

Слог:

Ласер студио, Нови Сад

Штампа:

Offset print, Нови Сад

Часопис излази тромесечно
Цена овог двоброја: 300,00 динара

Рачун Змајевих дечјих игара
340–11006551–47

Овај број часописа су финансирани:
Управа за културу града Новог Сада
Министарство културе, информисања
и информационог друштва

САДРЖАЈ:

СТУДИЈЕ И ЧЛАНЦИ

Љиљана Ж. Пешикан Љуштановић , Деца и детињство у делима Чарлса Дикенса	3
Снежана Д. Пасер , Бајка Десанке Максимовић у контексту усмене традиције и европског наслеђа	9
Јармила А. Ходолич , Уз недоживљену 90. годишњицу рођења Златка Клаћика	20
Бранислава В. Васић Ракочевић , Феномен дечје игре као оспоравање реалности	26
Јованка Д. Денкова , Мотив вештица у македонској књижевности за децу и младе	29
Наташа П. Кљајић , Поетика (од)необичене самоће у романима Игора Коларова	38
Светлана С. Калезић Радоњић , Поетски наративни мозаик (О роману <i>Планина</i> Драшка Шћекића)	45
Маја S. Verdonik , Lutkovnost u dječjoj prozi Višnje Stahuljak	51
Душан П. Ђурђевић , Да ли је Мирјана Стефановић читала Едварда Лира?	60
Зорица Турјачанин , Од истог писца (Слободан Јанковић: <i>Злајина рибица и Ресановачке колибе</i>)	62
Гордана С. Главинић , О фантастичним романима за децу Уроша Петровића	66
Исидора Ана Д. Стокин , Однос мајке и детета у делима српске средњовековне књижевности	74
Мирјана Б. Матовић , Глобализација дечјег звука	83

МИЛАН ШЕВИЋ О ЗМАЈУ

Зорица П. Хаџић , Записи и анегдоте Милана Шевића о Змају	90

ОГЛЕДАЛО КРИТИКЕ

Етела Фаркашова , Књижевност за децу војвођанских Словака	107
Анђелко Ердџалић , Експертски тим за хватање зјала	109
Мирослав Радоњић , Документ о срећи	111

Воја Марјановић , Постхумна књига Ђорђа Радишића	113
Снежана Шаранчић Чутура , Мудрачке приче Гордане Малетић	115
Тијана Тропин , Чедождерна чудовишта или <i>Гамиж</i>	117
Анђелко Ердељанин , Ђуро 1 и Ђуро 2	119
Јован Љуштановић , Чуда Свете Горе	120
Милијан Деспотовић , Заиста корак даље	122
Анђелко Ердељанин , Весела дечја болница	124

IN MEMORIAM

Миомир Милинковић , Славољуб Обрадовић – стваралац и тумач књижевне уметности	125

РЕЦЕНЗЕНТИ

Проф. др Владислава Гордић Петковић,

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет

Проф. др Љиљана Пешикан Љуштановић,

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет

Др Јован Љуштановић, проф. струковних студија

Висока школа струковних студија за образовање васпитача у Новом Саду

Мр Наташа Половина, асистент,

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет

Мр Стеван Дивјаковић, проф. струковних студија

Висока школа струковних студија за образовање васпитача у Новом Саду

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

821–93(05)

ДЕТИЊСТВО : часопис о књижевности за децу / главни и одговорни уредник
Јован Љуштановић. – Год. 1, бр. 1 (1975) – Нови Сад : Змајеве дечје игре,
1975-. – 23 cm

Тромесечно

ISSN 0350–5286

COBISS.SR–ID 9948418

ror fiction. We note the essential role of comical elements in his narrative technique.

Key words: children's literature, novel, fantasy, epic fantasy, horror fiction, comic

UDC 821.163.41.09"04/14"
UDC 27–312.47

◆ *Исидора Ана Д. СТОКИН*
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
(студенткиња)
Република Србија

ОДНОС МАЈКЕ И ДЕТЕТА У ДЕЛИМА СРПСКЕ СРЕДЊОВЕКОВНЕ КЊИЖЕВНОСТИ

САЖЕТАК: Циљ рада је био да осветли однос мајке и детета који је литерарно уобличаван у средњовековним житијима XIII и XIV века. У првом делу рада дефинише се однос Богородице и Христа као идеал односа мајке и детета, којим су се водили сви писци житија и других средњовековних дела са сличном тематиком. Овај однос се описује кроз цитате из Светог писма и указивањем на старозаветно схватање детета као дара божјег. Затим се наводе примери из житија у којима се појављује саобраћавање датим идеалима или одступање од њих. Примери су налажени у *Житију Светиоџ Саве* од Теодосија, *Житију Светиоџ Саве* од Доментијана, *Житију краљице Јелене* и *Житију цара Уроша* од Пајсија Јањевца. Осим тога, жаљење мајке над умрлим чедом, које донекле представља огрешење о црквену идеологију, описано је у Јефимијиним запису названом *Туга за јединчином*.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Богородица, Христос, мајка, дете, житије, *Светио писмо*, фреска, икона

Увод

У српској средњовековној књижевности лако можемо уочити утицаје *Светиоџ писма* (библијских прича, Псалама и других старозаветних, као и ново-заветних црквених књига). Када говоримо о утицају, под тим не подразумевамо само структуру дела, тематику и мотиве, већ и само обликовање ликова. Особине које су се приписивале ликовима средњовековних књижевних дела биле су оне које су се славиле и код старозаветних личности попут Мојсија, Аврама, Исуса Навина, Давида, Данила, Соломона, као и код Исуса Христа, апостола, хришћанских мученика итд. Код ових личности се првенствено истицала духовност, мудрост, побожност, преданост подвигу, те се тежило да и свака новопрослављена личност која добија житије или службу буде слична њима, односно да буде упоређена са идеалом.

Ако говоримо о женским ликовима у средњовековној књижевности, често ће се жена поистовећивати са ђаволом, она ће бити сматрана продуженом руком ђавола и представљаће симбол лицемерја, прорачунатости и невоље (Томин 2004). Све ово има корене у самој *Књизи постојања*, односно у прародитељском греху, где је жена главни покретач првог греха. Жена је та која се полакомила на змијину понуду, али она, осим што сама греша, наводи и Адама на грех. Због тога ће жену у књижевним делима средњег века пратити негативна конотација. Но, ипак, не може се рећи да је жена сасвим била оцрњена, иако је тако у већини случајева. Још у *Стиаром завейу* наводи се пророчанство о томе да ће из жене проићи неко ко ће победити Сатану.¹

¹ „Тада рече Бог змији: кад си то учинила, да си проклета мимо свако живинче и мимо све звијери пољске; на трбуху да се вучеш и прах да једеш до својега вијека. И још мећем непријатељство између тебе и жене и између сјемења твојега и сјемења њезина; оно ће ти на главу стајати, а ти ћеш га у пету уједати“ (1. Мојс. 3: 14).

За наше разматрање овај моменат је врло битан, јер Бог сам говори о важности жене за пропаст змије која симболише зло. Казну коју је дао жени, да у мукама рађа, управо ће уништити зло. Самим тим Бог жени, која је изазвала пад у греховни понор, даје прилику да омогући искупљење целог човечанства.

Други велики тренутак у хришћанству везан је за оваплоћење и рођење Исуса Христа преко жене. Кроз рођење спаситеља света Богородица узвисује жену у хришћанству и њено својство рађања више није казна него благослов. С обзиром на то да разматрамо модел мајчинства у делима средњовековне књижевности, првенствено морамо расветлити личност Дјеве Марије, као и њен однос према сину, који се, на неки начин, у средњовековној уметности истиче као идеални образац.

Однос Богородице и Исуса Христа као идеал

Богородичин лик грађен је од самог њеног рођења готово типски. Њени родитељи, Јоаким и Ана, нису могли да имају деце и добијају кћер тек након пуно молитава, а затим је посвећују Богу у Храму. Међутим, оно што издваја личност Богородице у *Светиом писму* јесте њено смирено прихватање да роди дете зачето од Духа Светог.

Са данашњег аспекта, само прихватање рађања се може и ниподаштавати као подвиг. Ако се, ипак, удубимо у законе и обичајно право тога времена, пронашли бисмо податак да је свака жена прелубница морала бити каменована до смрти. То сасвим појашњава Богородичино смирење пред божјом вољом да роди као девица, на начин који је неразумљив људима. Та смиреност и покорност је врлина која ће Дјеву Марију красити кроз читав њен живот.

Велику службу Богу она уобличава тако што стално има на уму да њено дете није искључиво

њено, већ да је дато од Бога, да је оно Бого-човек, који има узвишену функцију у свету, и којој она, као његова мајка, не сме стати на пут својим мајчинским осећањима, зарад остваривања промисла Божијег. Стога се њеном великом врлином сматра способност да ствари сагледа на једном вишем нивоу, где се не гледа лична корист и лично осећање, већ опште добро. Све ово не значи да је Богомајка имала мањак мајчинских осећања и да није поседовала мајчинску природу која је усађена у свакој жени.

Однос Богородице и Христа није детаљно описиван у *Светом њисму*, али се може наслутити и тумачити, иако није очигледан, већ – као и много тога у *Библији* – завијен у суптилне знаке и наговештаје. Први пут се директан опис односа Исуса Христа према његовој мајци види у *Јеванђељу њо Јовану*, где се описује чудо у Кани Галилејској. Ово чудо је прво чудо које је Исус учинио, а за нас је значајно јер га он чини на захтев мајке: „И у трећи дан би свадба у Кани Галилејској, и ондје бјеше мати Исусова. А позван бјеше и Исус и ученици његови на свадбу. И кад нестало вина, рече мати Исусова њему: Немају вина. Исус јој рече: Шта хоћеш од мене, жено? Још није дошао час мој. Рече мати његова слугама: Што год вам рече учините“ (Јн 2: 1). Овде видимо изузетну повезаност Христа и његове мајке без много речи, преећутно разумевање. На њену молбу Христос није одговорио потврдно, али она зна да ће јој он испунити жељу и она одмах наређује слугама да слушају све што ће им он рећи.

Подвиг мајчинске љубави Богородице највише је изражен за време страдања Исуса Христа и његовог распећа на Голготи. Она је присутна за време свих његових мука, прати га на Голготу и последња остаје испод крста где је распет њен син. У *Јеванђељу њо Јовану* сликовито се приказује растанак Христа и Богородице, када Христос, пре но што испусти свој дух, мисли на мајку и брине шта ће са њом бити, те је оставља свом омиљеном ученику на

бригу: „А Исус видјевши матер и ученика кога љубљаше гдје стоји поред ње, рече матери својој: Жено ето ти сина! Потом рече ученику: Ево ти мајке! И оног часа узео је ученик к себи“ (Јн 19: 25). Овим описом се даје верна слика односа мајке и детета, које у последњем моменту свога живота брине шта ће се збивати са њом. У њему нема заобилажења осећања, јер су она узвишена и истовремено сасвим природна.²

Икона названа *Умиљење* представља визуелни доказ за важност мајчинске љубави у православљу. Иако је претерана повезаност мајке и детета осуђивана у том раздобљу, средњовековни писац је дете, које представља Христа, насликао извијеног у болу свог будућег голготског страдања, како се привија уз своју мајку, како се „умиљава“. Лице Богомладенца прислоњено је на Богородичино, а очи су му упрте у њене, као да тражи подршку и мајчинску заштиту. Ова икона је најбољи визуелни приказ односа Богородице и Христа као мајке и детета, који су свесни пута страдања, бола, патње али и спасења који је пред њима и налазе утеху и снагу у вољи божјој и једно у другом. Уметник изражава учење православне цркве да је Христос био свемоћни Бог, а у исто време и човек, са свим људским страховима, искушењима и осећањима. Веома суптилна, али дубока туга и сета извиру из очију Богородице на овом

² Отуда не чуди што фрескосликарство, које је увек било повезано са црквеним догмама и веровањем средњовековног човека, није заобишло овај опис јеванђелиста. Међу многим фрескама у српским храмовима можемо истаћи *Распеће Христово* које се налази на зиду Студенице. Оно не приказује само распетог Христа већ и његову мајку и јеванђелисту Јована, што асоцира на претходни цитат. У милешевском храму зограф је Богородичино лице натопио тугом и патњом, оно је ослоњено на лице мртвог Христа и видно је измучено. Туга која је заступљена у изразу Богородичиног лица је дозвољена, не толико због мајчинске патње колико због истицања људске грешности. Тако Богородичину тугу, која је пре свега била мајчинска, многи поистовећују са тугом праведника због пострадалог спаситеља људског рода.

приказу, смирење и прихватање страхоте која ће задесити њеног сина, али не без жалости и патње. Са његове стране види се детиња љубав према мајци, тако људска жеља да га ипак чаша страдања миомоје, ако је то могуће, да остане безбедан у загрљају своје брижне мајке, мада је већ као дете знао да то неће бити могуће, јер је његова судбина да страда за грешнике (Татић Ђурић 2007).

У читавом хришћанском поимању Богородичиног лика она се види као заступница и мајка свих људи, као жена којој Бог не жели да одбије молбе, јер је мајка и јер је поднела велику жртву, како за Бога тако и за цео људски род. Инспирисане тим осећањем настале су многе молитве, као што је *Молитва Богородици* Димитрија Кантакузина у којој он Богородицу види као своју једину заступницу пред Богом, као своје једино уздање и као своју духовну мајку:

„Ти моје, о Владичице, надање, / ти уздање а и прибежиште, / ти покров, заступљење и помоћ / ти заштитница и спасење [...] Сама о мени бригуј, добра, / сама ме спасоносних почаствуј чести, / сама своме сину помоли се за ме, / сама ме вечних избави мука горких [...]“ (Кантакузин 1993: 45).

Оно што се сматра идеалом мајчинске љубави јесте управо то да се Богородица отргла свом природном нагону мајке да дете сматра искључиво својим и да јој је оно драже но заповест Бога који јој је то дете и подарио. Она као да се сећа речи Јова: „Го сам изашао из утробе матере своје, го ћу се и вратити онамо. Господ даде, Господ узе, да је благословено име Господње“ (Књига о Јову 1: 21). Дјева Марија је сасвим свесна да је њен син предодређен за велика дела, да је он Богочовек. Она се с тим мири и не дозвољава да је мајчинске емоције, које су увек биле присутне у њој, наведу да спречи свог сина да иде путем страдања и жртве, већ га у потпуности предаје на службу Богу, као што је Бог њој подарио дете на одгајање.

Однос мајке и детета у књижевним делима српског средњег века

У средњовековним књижевним делима можемо увидети да жена није смела дете сматрати једино својим, јер је свако дете дар небески и ако је Бог одлучио да га искористи за неко велико дело на Земљи, жена се не сме својом мајчинском природом супротставити Богу. Но, пошто се у животу чешће срећу ситуације другачије у односу на идеал, међу *Епископијама* кир Силуановим нашла се једна која критикује мајчинску претерану везаност за дете: „И да ли матерња љубав побеђује, или љубав Христова, која из небића у биће преведе, и у утроби матерњој, у тесном и мрачном гробу, без ваздуха и хране живот наш сачува и изведе га одатле способна за живот, што све није могућно набројати?“ (*Шести йисаца XIV века* 1986: 77). Кир Силуан оштро критикује мајке које би пре оставиле дете са собом у ропству, но да га пусте да само оде на слободу. Он говори о неразумности која влада у уму мајки које се претерано вежу за своју децу. Дакле, природа мајке била је доживљавана као негативна особина, јер би се поредила са идеалом Богородичиног односа према Христу.

Премда постоји веза између Доментијановог и Теодосијевог *Житија Светиоџ Саве*, могло би се рећи да су опису Растковог бекства у Свету гору ови писци другачије приступили. Код Доментијана немамо нарочито сликовит опис овог догађаја, иако он помиње родитељски однос Стефана Немање и Ане према Растку. Доментијан прво наводи да су га они посветили Богу, јер се он у потпуности посветио образовању духовног лика Св. Саве: „Родитељи његови имајући велику љубав према њему, често долажаху к њему испуњујући се великим дивљењем због њега и имајући многе мисли и печали због њега: – Шта ће бити ово дете послано нам од Бога? И предаше га Божијој вољи и научише га светим књигама [...]“ (Доментијан 1988: 56).

Доментијан није могао у потпуности да избегне опис родитељског жаљења, међутим код њега је то жаљење под сенком богобојажљивости и богопоштовања: „Док је он овако пребивао у светим молитвама, родитељи његови, чувши од слугу својих који су га тражили све што је Богом сатворено са њиме, сатворише плач велики, и обукоше се у одео жалости; не само њих саме, родитеље његове, но и све слуге њихове обузе плач и печал; и мали и велики по свему царству чувши толико чудо које се догодило, што никада пре не беху видели, сви се испунише страхом Божијим и утученошћу и жалашћу и сетом због чуда које се догодило са овим младићем, вођеним Духом светим. Од тада се ужеже искра Божија у срцима правоверних у његовом отачаству, и од тога часа бише обуздани страхом Божијим сви који разумеше вишњи Божији промисао који се догодио са њиме...“ (Доментијан 1988: 64). Дакле, код Доментијана, Растков поступак је послужио за духовно умудрење његовог народа, али и духовно смирење његових родитеља, који су знали да је њихов син предодређен за служење Богу, јер је од Бога био и измољен.

Међутим, у *Житију Светиоџ Саве* Теодосија Хиландарца другачије се приказују осећања родитеља када је реч о њиховом најмлађем детету. У епизоди о бекству Растка на Свету гору Теодосије нам подробно излаже догађаје који су се одиграли и даје нам сликовит опис емоција родитеља и свих осталих на двору. Он прво као да пророкује предстојеће туговање, ставивши у уста старца речи којима ће он саветовати Растка: „О пресветли, жудна је љубав родитељска, јуначе, и веза природе нераскидна, и мило јединство с браћом и заједничко живљење. Али Владика заповеда да се и ово лако презре, и крст узме на раме, и да се за њим усрдно иде, и све лако поднесе, на страдање његово за нас угледајући се“ (Теодосије 1924: 84). Ове речи нам указују да старац зна колико су родитељска љубав и природне

везе јаке, али да љубав према Христу мора бити и већа и јача да би се заслужило царство небеско.

Туговање родитеља и целог двора посебно је описано: „А родитељи, чувши ову изненадну и непријатну вест о сину своме, од жалости умало не свиснуше... И сви плахаху и ридаху много и неутешно; родитељи сина, браћа брата, слуге господара са криком дозиваху ради утехе у жалости, падајући све више у очајање, јер их до безумља довођаше страдање њихова господара и красота младог узраста“ (Теодосије 1924: 36). Ни Стефан Немања није заостајао у жалбама за сином, чиме се истиче њихова повезаност и чињеница да се није само у мајци будио нагон за задржавањем детета већ и у њему, који је био владар и отац. Он прекида туговање и решава да га врати, сматрајући да ће то дело бити по благослову Божијем: „Набрзо самодржац отац са пратњом заповеди да сви престану плакати, и благодаривши веома Бога, рече присутнима и матери детета: – Будите храбри, нећемо се жалостити због овога! Неће пропасти син мој. Бог, који ми га је мимо наде дао, удостојиће ме да га видим и да се наситим љубави његове“ (Теодосије 1924: 87). У овим речима можемо видети колико је битна мајка у жаљењу за чедом. Стефан Немања је ту посебно ословљава, иако и она спада у групу присутних.

То неће бити једини случај да се у овој епизоди помиње мајка одбеглог Растка. При сваком набрајању личности које су тужиле за Растком посебно се помиње и мајка Расткова, и то или на првом месту, или одмах након Стефана Немање. Врло битно је и то да лик Стефана Немање није изрекао погрешне речи, иако на први поглед то може тако изгледати. Теодосије је пажљиво формулисао текст који ће он изговорити, јер је писао о човеку који је проглашен за светитеља. Бог је заиста Немањи дао да види свог сина, али не на начин на који је Немања мислио да ће га видети, јер су чудесни путеви Господњи. Након свих збивања, Савини родитељи ће

се утешити речима из Псалтира и Књиге о Јову. Тада ће се они у потпуности смирити пред Богом и предати своје дете на службу њему. На тај начин се поново формира идеални однос родитеља према детету, уз свест о Божјем промислу.

Када је реч о житијима из XIV века, увидећемо да је однос родитеља, пре свега оца и сина, сведен на однос владара и његовог наследника, па чак и поданика. Међутим, однос мајке и детета је, у складу са стањем у држави, просвећен и своди се углавном на дељење савета и поука. Овакве примере можемо наћи у *Житију краљице Јелене* и *Житију краља Милутина* које је написао архиепископ Данило Други, где се њихов однос оцртава у мајчинским саветима краљице Јелене синовима: „Децо моја љубима у Господу, вама говорим, а ви слушајте разумно речи моје, и не одбаците поуке ваше матере, сећајте се да сте пород и васпитање хришћанске вере и народа благовернога, од младости ваше вођени и крепљени Духом светим, никада не бојећи се од противљења иноплемених народа који вам чине насиље, него крсним знаком ограђивани такове победисте и низложисте, пошто је Бог због свога великог човекољубља утврдио ваш престо да непоколебљиво владате у свом отачаству“ (Данило Други 1988: 89). На почетку ове беседе Јелена се позира на своје материнско право и на хришћанску дужност саветовања своје деце. Данило Други у једној реченици наглашава да су то материне поуке, а затим помиње васпитање у хришћанској вери. Биограф то није урадио случајно, јер су те две ствари међусобно условљене. Пета божија заповест налаже: „Поштуј оца и матер своју, да ти добро буде и да дуго поживиш на земљи“, самим тим, вера даје родитељу право, без обзира да ли је у питању отац или мајка, да саветује своје дете, а детету даје дужност да их слуша.

У истом житију наилазимо на плач краља Милутина над гробом своје мајке, који нам оличава по-

везаност детета са мајком, без обзира на његов узраст и самосталност: „О мати моја и госпођо, како ћу ја недостојни заборавити жељу срца твога и болове трудова твојих, што си поднела за мене? Христос удахну дух у мене, а ти ме васпита, упућујући ме разумним речима твојих поука [...]“ (Данило Други 1988: 102). У првом делу плача, Милутин се Јелени обраћа директно, он наглашава своју захвалност што га је родила, васпитала и поучавала, тј. захваљује јој на свим трудовима које је она поднела за њега као мајка, да би јој у другом делу испевао хвалу, као што се то чини у акатистима који су написани за молитву светитељима, а не за личну потребу и хвалоспев мајци. Самим тим Милутин своју мајку диже на ниво светитељке, док она то формално још увек није.³

Жаљење мајки над мртвим чедима у српској средњовековној књижевности

Још у *Светлом писму* описана је природа мајке да неутешно жали за својим изгубљеним чедом: у опису Иродовог наређења да се погубе сви витлејемски младенци. Да би се сасвим дочарала туга која је завладала тадашњим мајкама, јеванђелиста користи следеће речи: „Глас у Рами чу се, плач и јаук многи; Рахиља оплакује децу своју и неће се утешити јер их нема“ (Мт. 2: 18–19). Рахиља, која је мај-

³ „Блажена си јер си због милостиња ништима и странама учинила Бога себи милостивим; / Блажена си као хранитељка сиротима и утеха жалоснима, избављење врећанима; / Блажена си, јер Богу угодним молитвама помажеш нама у ратовима / Блажена си, јер се чеда отачаства тобом хвале; / Блажена си, јер се твојим молитвама утврђују државе благоверних краљева српске земље [...]“ (Данило Други 1988: 102–103). Осим тога, у овим и осталим стиховима, Данило II у Милутинова уста ставља хвалу Јелени, која је поставља за заштитницу српског рода, српске државе и цркве. Она је на тај начин добила место наспрам Св. Симеона, који је заштитник светородне лозе и немањичке државе, што је велика част, будући да се ради о жени.

ка народа, сада симболизује све мајке, односно свеукупну њихову тугу за изгубљеним чедима, а оно што је најтеже јесте да неће наћи утеху. У томе је јасно оцртана природа сваке мајке да се не може равнодушно односити према смрти свога детета.

У српској књижевности позног средњег века однос мајке и детета продубљује се изливима емоција кроз жалбене стихове у којима се обично изражава туга за преминулим дететом. У складу са религиозним схватањем, мајке су богобојажљиво тужиле за својом децом. Такве примере имамо у Јефимијиној молитви коју су проучаваоци назвали *Туџа за јединчећом* или *Туџа за младенцем Узљешом*, те у *Жиџију цара Уроша* Пајсија Јањевца.

Велика мајчинска туга изражена је у делу *Туџа за младенцем Узљешом* смиреним и свечаним тоном, тоном молитве коју Јефимија дарује уз икону. Али у тој молитви се ипак осећају бол и туга који су присутни у Јефимијином духу. Она се моли да јој Господ и Богородица подају благодат да пази на своју душу, али одмах затим открива да је врло посвећена размишљању о души и смрти, јер јој је смрт већ била пред очима и одвела родитеље и дете. Затим Јефимија потпуно отворено говори о својим емоцијама, помињући тугу која је мори: „Удостоји, Владико Христе, и ти, пречиста Богомати, мене јадну да свагда бригујем о одласку душе моје, што гледах на родитељима ми и на рођеном од мене младенцу, за ким жалост непрестано гори у срцу моме, природом матерњом побеђивана“ (Монахиња Јефимија 1983: 37). Тиме она открива да јој је жао што је душа њеног чеда отишла пре њене. Да је туга јака видимо и по изразу који је употребила да „жалост гори“. Међутим, она користи још неколико речи које су изазвале различита мишљења проучавалаца.

У другом делу записа који се односи на младенца крај је различито превођен, на шта је пажњу скренуо Ђорђе Трифуновић. Лазар Мирковић преводи: „обичајем материнским побеђивана“, а Ђорђе

Сп. Радојичић: „по обичају матерњем побеђена“. И у једном и у другом преводу коришћен је израз „обичај“, с тим да је у средњем веку он имао већи опсег значења него данас. У Даничићевом *Рјечнику* из књижевних старина српских значења тог израза су врло слична данашњим, међутим Ф. Миклошич и И. И. Срезњевски су испитивали порекло ове речи и нашли су потврду у грчком изворнику, где израз обичај има значење – „природа“ (Трифунувић 1966: 8860).

Јефимија овај израз употребљава управо у значењу „природа“: Она као добра хришћанка не би поштовала обичај мајки које туже за децом, али би била побеђена природом која је усађена у сваку мајку без обзира на религиозна гледишта. Јефимија се бори против таквог свог емотивног стања самим тим што је побеђена, како и сама каже, јер верује у вечни живот односно у живот после смрти, те у тој светлости треба и тумачити њену борбу против туговања за дететом које је отишло свом подаритељу живота, тј. Богу. У Јефимијиној борби против природе мајке видимо и даљу присутност тежње ка идеалном односу мајке према детету. Религиозна свест у болу мајке не допушта потпуно клонуће Јефимије, као што није допустило ни царици Јелени која се утешила тим да се све на свету дешава по благослову божјем (Трифунувић 1966: 8890).

У *Жиџију цара Уроша* патријарха Пајсија трагично је приказан губитак последњег Немањића и затирање немањићке лозе. У њему се Пајсије Јањевац ослања на народно предање. Вођен њиме, он описује смрт младог цара кога првенствено жали његова мајка, а са њом и цео двор. У лику царице Јелене смештена је судбина жена мајки које су прво остале без мужа, а затим и без детета које им је било на једину утеху. Патријарх Пајсије је тако, кроз лик царице Јелене, објединио тему страшног, трагичног губитка детета, и смрти владара и покровитеља.

Трагичност овог догађаја Пајсије Јањевац повећава неизвесношћу коју проживљавају сви дворјани и мајка – царица. Она безуспешно тражи свог сина све док не чује гласине које говоре о његовој смрти: „А мати оплакиваше чедо своје. И када беше збор у царским палатама и сабрано сродство, и плач и ридане не мало, питаху једни друге: Шта би данас? Ево мајка сина тражи, слуге цара траже, и свуда обилазе тражећи и ништа не нађоше. Јаој невоље која допаде!“ (Патријарх Пајсије 1993: 94). Кроз тугу царичину је приказана величина невоље која ће доћи. Она рида за својим чедом јер је њено, а слуге ридају јер је то чедо њихов цар, помазан и изабран од Бога да их води на земљи и ако је он изгубљен за њих нема будућности, као што за мајку нема среће у будућности без детета. Када се јавља сазнање да је цар мртав, очајање постаје још веће: „Ускоро, прочу се за његово неправедно убиство и при том родбина и познаници дOMETнуше плач и ридане. И отиде (мајка) у манастир Успења пресвете Богородице и распита се код настојника, који све потанко исприча. И уверивши се, замоли настојника да открије раку да би видела. И тада би већа жалост и ридане и вапај. И пољуби и царском дијадемом обложи тело и убрусом покри лице његово и умало и живота себе не лиши“ (Патријарх Пајсије 1993: 94).

Овом сликом истакнута је снага мајке која тражи да види своје мртво чедо. Тиме она испољава своју тугу и жудњу да га види макар последњи пут. Она га сама опрема за погреб, што моменат туге чини још несноснијим, јер мајка која се надала припремању за свадбу свог младог сина, припрема га за погреб. Царица је неутешива, јер се не ради о несхватању промисли божје, већ се ради о кршењу закона божјег, о убиству владара. Тај грех ће цео народ бацити у ропство, како је Пајсије Јањевац касније приказао тумачећи пораз у Маричкој бици као божју казну због убиства владара, а мајка младог цара проналази утеху једино у првом приказаном

родитељском смирењу пред смрћу детета, тј. у смирењу Јова пред искушењем: „Једва утеши се у неко доба. Славу Богу одадоше, по Јову: ‘Као што Господу угодно би, тако се и догоди, и нека је име Господње благословено од сада и довека’“ (Патријарх Пајсије 1993: 94).

Одјек оваквог размишљања протезао се кроз векове у српском народу. Мајке су се бориле против својих мајчинских емоција зарад добробити колектива, народа и човечанства. Међу њима се може истаћи и мајка владике Петра II Петровића Његоша, Ивана, која је на његовом погребу, средином XIX века, по усменој традицији, све утешила својим говором и вером у Бога:

„Браћо Његуши, црногорски соколови, није прикладно шта ви радите, што плачете и наричете над одром Владике. Нијесам њега ја родила да други над њим кукају и плачу. Ја сам га родила за добро вашег имена и за име цијелог Српства. Ја сам била и тако сам и сада најсрећнија међу мајкама, кад ми је Господ подарио Тебе, мој увијек најдражи сине. Ти си био најљепши, међу лијепим, не само тијелом већ такође и душом. И Господ ми је све дао. Ја твоја мајка нећу никад кукати за Тобом, јер ако би то чинила не бих била Твоја стварна мајка. Нек оне мајке плачу које су родиле издајнике и зле људе, а не ја. Нек је просто моје српско млијеко којим сам те отхранила. Нека је хвала Господу који је Тебе даровао мени, тако лијепог и што је Тебе позвао к себи док си још лијеп и млад, јер ће и Он такође, мој сине, наићи у Теби свог оличења!“ (Миљих, Маријан, „Његошева смрт“ <www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/cg_u_xix_vijeku> 20. 12. 2012).

У овом говору потврђује се да су жене кроз векове тражиле начине да се изборе са болом губитка вољеног детета. Оне су покушавале да ускладе своју мајчинску бригу и љубав са свим околностима у спољашњем свету, али никада нису успеле да их затру. Мајчинска брига и блискост са дететом

тематизована је у књижевним делима кроз векове до данас, од Гилгамеша који је сам био две трећине бог, а одлазио је мајци да му тумачи снове и да га теши, до Краљевића Марка који у народним песмама једино мајку поштује бескомпромисно и од ње савете тражи. Захваљујући мајчинском труду и преданости жене у старој књижевности нису описиване само као Далиле и Еве, обележене слабостима и манама, већ као непоколебљива и пожртвована бића чија је истинска снага често видљива тек онда када је њихова патња немерљива.

ЛИТЕРАТУРА

- Данило Други (1988). *Животи краљева и архиепископа српских. Службе*, Београд, Просвета – Српска књижевна задруга.
- Доментијан (1988). *Животи Светиога Саве и животи Светиога Симеона*, Београд, Просвета – Српска књижевна задруга.
- Кантакузин (1993). *Сјиси Димитрија Канџакузина и Владислава Грамаџица*, Београд, Просвета – Српска књижевна задруга.
- Монахиња Јефимија (1983). *Књижевни радови* (прир. Ђ. Трифуновић), Крушевац, Багдала.
- Патријарх Пајсије (1993). *Сабрани сјиси*, Београд, Просвета – Српска књижевна задруга.
- Татић Ђурић, Мирјана (2007). *Сјудије о Богородици*, Београд, Јасен.
- Теодосије (1936). *Житије Светиога Саве*, Старе српске биографије XV и XVII века, Београд, Српска књижевна задруга.
- Томин, Светлана. „Представе о женама у српској средњовековној литератури“, *Књижевности и језик*, 51, бр. 12 (2004): стр. 67–88.
- Трифунувић, Ђорђе, „Обичај у запису монахиње Јефимије“, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XXXII, 12 (1966): стр. 88–90.
- Трифунувић, Ђорђе (2009). *Стара српска књижевност*, Београд, Чигоја штампа.
- Шести хиљада XIV века* (1986). Београд, Просвета – Српска књижевна задруга.

Isidora Ana D. STOKIN

THE RELATIONSHIP OF MOTHER AND CHILD IN THE WORKS OF SERBIAN MEDIEVAL LITERATURE

Summary

The goal of this paper was to illuminate the relationship between mother and child which has been poetically shaped in the medieval Serbian hagiographies of the XIII and XIV centuries. In the first segment of this analysis the relationship of Christ and the Virgin Mary is defined as the ideal of a mother-child relation that has guided all the writers of medieval hagiographies and other works with similar themes. This is illustrated through citing Scripture and describing the Old Testament view of a child as a gift from God. Then examples are given from the hagiographies of following or deviating from this ideal. The examples are taken from *The Life of Saint Sava* by Theodosius, *The Life of Saint Sava* by Domentianus. Also from *The Life of Queen Jelena* and *The Life of Tsar Uroš* by Paisius Janjevac. The grief of a mother for a dead child, which in some aspects constitutes a breach of Church ideology is described in the prayer of Jefimija called *Grief for the only child*. A synthesis of the female struggle to suppress emotions and the leniency towards children, which has been described in works of literature for centuries, is given in a speech which the mother of Bishop Peter II Petrovic Njegos held at his funeral.

Key words: The Virgin Mary, Christ, mother, child, icon, fresco, Holy Scripture, hagiography